

MOLLA NASREDDİN DERGİSİ VE AZERBAIJAN ROMANTİKLERİ

 Vasif SADIKLI*

1905 Rus İnkılâbı, İmparatorluğun her yerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da sosyal - estetik şuurda değişikliğe sebep oldu. Zamanla birçok düşüncenin gelişmesi ve cilalanması için yeni ufuklar açıldı. Sosyal düşüncedeki canlanma, kendisini edebiyat cephesinde de gösterdi. Aydın kesimdeki ideolojik, felsefî ve edebî düşüncedeki benzerlikler, farklılıklar ve zıtlıklar ortaya çıktı. Böyle bir dönemde "sadece millî bedii şuurda değil hem de millî sosyal bilinçte intibah hareketi gibi doğan" (Garayev, s.139)

Molla Nasrettin dergisiyle romantik edebi akıma mensup olan Muhammed Hadi, Abbas Sıhhat, Abdullah Şaik ve Hüseyin Cavid gibi sanatkârların sosyal-estetik görüşleri arasındaki farklı ve benzer fikirler dikkat çekmektedir. M.C. Ceferov'un da yazdığı gibi, "XX. yüzyıl Azerbaycan romantizmi ile Azerbaycan realizmi arasında bir uçurum, Çin Seddi olmuştur", aksine Azerbaycan romantizmi, dönemin en parlak edebî akımı olan realist üslûptan müspet mânada etkilenerek gelişmiştir (s.31). Bu iki edebî akımın estetik prensiplerinde her ne kadar benzerlikler olsa da edebî prensiplerdeki ve sosyal görüşlerdeki farklılıklardan dolayı *Molla Nasreddin* dergisinde romantiklerin ve bütünlükte romantizm edebî akımının ağır eleştiriye ve dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Abdullah Şaik'in nesir türünde yazdığı birkaç yazısı dışında bu dergide romantiklerin eserleri yayınlanmamıştır. Romantiklerin ise bunun tam tersi, realist sanatkârları takdir ettiğini belirtmemiz lâzım.

* Araştırmacı - Yazar. Azerbaycan Din ve Demokrasi Merkezi Başkanı.

Qoyunluq qabağı gedosun.

Jafar C. Kamilov

Milletin ve vatanın geleceği meselesini ön plâna çeken Muhammed Hadi, şiirlerinde tufeyli zengin kısma nefret, sosyal ideal uğrunda fedakârlığa çağırış her ne kadar güçlü olsa da şair, "bir sürü erbabı-vahşetin" elinden hilas yolunu maarifte görür:

*Bundan bele dünya büyük irfanlı er ister,
Sen yaşamak ister isen, bilgini göster.*
(Hadi, s.22)

Taze Hayat gazetesinin 178. ve 181. sayılarında neşredilen İstikbalimiz Parlaktır şiirine, Molla Nasrettin dergisi, 1908 yılında yayınlanan 34. sayısında Mirze Elekber Sabir İstikbalimiz Lağlağıdır şiiriyle cevap vererek, Hadi'nin milletin istikbalini parlak hesap etmesini "hayaliam" olarak nitelendirmiştir.

Romantikler, kendi eserlerinde genelde millettten bahsediyor, halkı sosyal sınıf ve tabakalara bölmenin milletin genel çıkarlarıyla ters düştüğünü söylüyorlardı. Romantiklerin sömürgecisiñflaraitaben yazdıkları mısralarda tenkitten çok didaktikliğin üstünlüğünü görüyoruz. Abbas Sehhet, sandığında milyonlar olup da halka yardım etmeyenleri, acizlere el uzatmayanları eleştiriyor, onları insafa çağırıyordu. Edebiyatı sınıf mücadelesinde silah gözünde gören Molla Nasreddinciler ise yerli yersiz millettten bahsetmeyi reddediyorlardı. Sefeh Şamahılı imzalı müellif, derginin 1914 yılının 14. sayısında şöyle yazıyordu: "Ama canım şair olmak yahut bir eser yazmak ne bir çetin şeydir, vallahi su içmekten de kolaydır. Ancak birkaç söz var, onları gerek ezber bilesin. Mesela: hâb-ı gaflet, vatan, millet, şeref-i millet, cah-i zelalet, geriye kaldık ve gayri" (1914, 14).

Derginin 1910 yılının 11. sayısında Lağlağı takma adlı birisi Cavid'i şöyle eleştiriyordu: "Bakü'nün havası, doğrudur biraz kirlidir ama suyunun bir huyu var ki burada okuyan çocuklara şairlik tebi verir... Hüseyin Cavid'in kelamı bir mu'cizdir." Daha sonra müellif:

*Olmarım razı eğer cehlde kalsa vetenim,
Vetenim kalsa eğer celhde yansın bu tenim.*

Diye yazan Cavid'e, başını aşağı eğip ilim okumakla meşgul olmasını tavsiye eder (1910, 11).

Sosyal görüşlerindeki farklılıklara bakmaksızın ister romantikler olsun isterse de Molla Nasrettinciler aynı tarihî vazifeyi, edebiyatı hayata yaklaştırma görevini yapıyorlardı. Romantikler bu görevin icrasına eski ruhlu edebiyatın tenkidinden başlamışlardır. Türk romantik şairi Namık Kemal zamana ayak uydurmayan edebiyatı eleştirerek gösteriyordu ki: "Boyu selviden yüce, beli tüğden ince, ağzı zerreden küçük, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözülü, yılan saçlı sevgilileri" tasvir eden eserleri okuduğu

zaman insan kendini "gulyabaniler âleminde hisseder." (Ercilasun, s.46).

Abbas Sehhet, 1905 yılında Hayat gazetesinde yayınlattığı Taze Şiir Nasıl Olmalı adlı program makalesinde de aynı konuyu gündeme getirmiştir (Sehhet, s.7). Molla Nasrettin dergisinde de birçok kez bu tarz edebiyatı tenkit eden yazılar ve karikatürler çıkmıştır. Mesela, Sabir'in Ey Alnın Al şiirini ve konuyla ilgili çizilmiş karikatürü hatırlamak kâfidir. Molla Nasreddinciler ve romantiklerin sanatın ve yazarın görevleri konusundaki fikirlerinde bir yakınlık vardır. Her iki akım temsilcileri de halka hizmet etmeyi edebiyatın aslı görevi olarak kabul ederek, ahlâkı bozan, halkı gaflet uykusuna daldıran edebiyatın karşısına ideolojisi olan edebiyatı koyuyorlardı.

Bütün bunların yanı sıra tabii ki romantik ve tenkiti-realist prensiplerden doğan farklılıklar da vardı. Romantikler de hayatı realistler gibi sanatın objesi olarak görüyorlardı fakat tasvirlerinde tipik, günlük olaylara değil, daha çok olağan üstü şeylere yöneliyorlardı.

Romantik yazar, reddettiği muhite karşı koyduğu idealini sergiler. Bazen romantik yazarı faaliyete, değişikliklere tahrik eden tahayyül, hadiselerin tabii akışının önüne geçebilmektedir ki, bu olay takdire şayandır.

Romantiklerin ve realistlerin hayatta ve sanatta güzellik konusundaki görüşlerinde de farklılıklar vardır. Batı romantiklerinde olduğu gibi Azerbaycan dâhil olmak üzere Türk romantiklerinde hayatın kaba gerçekliğine karşı koyulan munisliğe, sıra dışılığa ve parlaklığa ciddî meyil olmuştur. Recaizade Ekrem'in "Her güzel şey şiire konu olabilir" fikrine, Tefik Fikret'te "Zerrelerden güneşe kadar her güzel şey şiidir" (Ercilasun, s. 216-217) şeklinde rastlıyoruz.

Romantikler, eserlerinde tarihe müracaat ettiklerinde onların tahayyülü daha serbesttir. Hüseyin Cavid'i tarihî konulara yönlendiren de bu cihetti. Hadi, hayaller içinde bulunduğu "mutluluk şehri" diye adlandırdığı âlemi gerçekliğe karşı koyar.

Ulvilik, kahramanlık gibi şeyleri tasvir etmek için gerçek hayatta tutunacak bir nokta bulamayan Molla Nasreddinciler güzelliğe farklı bakar, onu gerçekliğin realist tasvirlerinde tipik şeraitte, tipik karakterlerin oluşturulmasında görürlerdi. Kısaca, romantiklerde güzel olanın

Hüseyin Cavid.

tasvirine, Molla Nasreddincilerde var olanın aslına uygun şekilde güzel tasvirine meyiletme söz konusuydu. Bu yönden baktığımızda Molla Nasreddin dergisi ile Rus devrimci demokratların estetik anlayışları arasında benzerlikler vardı.

Abbas Sehhet'in 1907 yılında yazdığı *Ata ve Oğul* şiiri kendi meramı itibariyle güzelse, Ali Razi Şemsizade'nin ona yazdığı *Baba ve Kızı* adlı benzetmesinde (Molla Nasreddin, 1914, 9) cahil kız karakteri tipikliğine, özgünlüğüne, hakikate uygun olduğundan güzeldir. Aynı sözleri A. Şaik'in *Nişanlı Bir Kız* şiiri hakkında da söyleyebiliriz. Şiirde, nişanlı kızın muzdarip durumunu tasvir eden parçayı dergide olduğu gibi veren Celil Memmedkuluzade onun talihinden şikâyetini nesirle devam ettirmiş ve karakteri tipikleştirmiştir.

*Ey taliyim, etme gel mene naz,
Kan kusmaya neylerim kızıl tas!
Söndürdü atam çıramı, âh,
Bir gonca, dikenle oldu hem râh!*
(Şaik, s.10)

Bu parçaya Memmedkuluzade şöyle yazar: "*Doğrudur, Frenk kızı olsaydım öldükten sonra yerim cehennemim dibi olacaktı ama ne faydaki şimdi de öldükten sonra cennete gidip göreceğim ki hangi yana gitmek istesem hangi yanda oturmak istesem her yan, her taraf doludur kel mel Meşhedî ve Kerbelâyîlerle, bitli Hacılarla, kirli ve terli çarşafli kadınlarla, ey benim kara bahtım!*" (Molla Nasreddin, 1910, 2).

Memmedkuluzade'nin bu ilâvesi Şaik'in çirkin muhitle karşılaştırılan masum kız tasvirini sıradanlaştırmış, aynı zamanda tasvirin hayatiliği eseri estetik haz kaynağına çevirmiştir. Burada Hüseyin Cahit'in bir sözünü hatırlatmak yerinde olacaktır: "...Bir dilenci resmine hayran kalırız, fakat köşede gördüğümüz dilenciye ikrahla bakarız. Kötü huylu bir insanın bir romandaki tasvirini beğenebiliriz, fakat hayatta böyle birisiyle karşılaştığımız vakit nefretle yanından kaçartız. Birçok şey tabiatta güzel olmadığı hâlde sanatta güzeldir" (Ercilasun, s.144).

Edebî dille alâkalı meselelerde de Romantikler ve Molla Nasreddinciler arasında görüş ayrılıkları olmuştur. Hadi, *Hayat* gazetesindeki bir makalesinde dilin çetinliğinin terakkiye mani olmadığını kanıtlamaya çalışıyor ve hiç tereddüt etmeden Osmanlıca yazmayı teklif ediyor: "*Başkalarını bilmem, bana kalırsa özge*

şive arayanlar boşuna yorulup pişman olacaktır. Tartışmasız, çatışmasız, konuşmadan Osmanlıca'yı kabul edelim." (Hayat, 1906, 61).

Söz meydanını genişletmek için diğer romantikler de Arap-Fars sözlerine hususî ilgi gösteriyorlardı. İlk sayısından itibaren: "...Ancak tek özrüm var, beni bağışlamanız lâzım ey benim Türk kardeşlerim ki, ben sizinle Türk'ün açık ana dili ile konuşuyorum. Ben şunu biliyorum ki Türk dili konuşmak ayıptır ve şahsın ilminin azlığını gösterir." diyen Molla Nasreddin dergisi (1906, 1) hep sade, halkın anlayacağı bir dille yazma taraftarı ve tebligatçısı olmuştur. Sadece Ali Nazmi dergide dil hakkında 15 kadar eser yazmıştır.

Genel olarak baktığımızda, XX. yüzyıl başlarındaki romantizm akımı üyelerinin daha çok ilk eserlerinde açıkça gözlemlenen Osmanlı Türkçesine eğilimin gücünü belirtmemiz lâzım. Abbas Sehhet ve Abdullah Şaik daha sonraları edebî dili halk diline yaklaştırma yönünden Molla Nasreddin dergisinin gösterdiği mücadeleye yardım etmiş, halk dilinin zenginliklerinden istifade etmeyi yaratıcılıkta en doğru yol olarak kabul etmişlerdir.

KAYNAKÇA

1. Abbas Sehhet, (1976), Eserleri, 2 ciltte, 2.cilt, Bakü: Azerneşr.
2. Abdullah Şaik (1955), Seçilmiş Eserleri, Bakü.
3. Bilge Ercilasun (1981), Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit, Ankara.
4. Hayat Gazetesi, No: 61, 20 Ocak 1906.
5. Mehemed Hadi (1957), Seçilmiş Eserleri, Bakü: Azerneşr.
6. Memmed Cefer Ceferov (1963), Azerbaycan Edebiyatında Romantizm, Bakü: Azerneşr.
7. Molla Nasreddin Dergisi, 1906-1917.
8. Yaşar Garayev (1980), Azerbaycan Realizminin Merhaleleri, Bakü: Elm.

Kelimeler

Lağlağı	: Aalay, şaklabanlık.
Sefeh	: Akılsız, aptal.
Hâb-ı gaflet	: Gaflet uykusu.
Cah-i zelalet	: Alçaklık ve hakirlik makamı, zillet.
Teb	: Mizaç, huy, karakter.
Mu'ciz	: İnsanı aciz bırakan iş, kimsenin yapamayacağı yolda olan.
Cehl	: Cahillik
Hem-râh	: Yoldaş, arkadaş.